

De preken van K.H. Miskotte

Tuesday 01 July 2008

Een dik boek

Theologen van naam dragen bij ons vaak Duitse of Engelse namen. We zouden bijna vergeten dat we ze ook zelf in huis hebben of in huis hebben gehad. Wanneer ben je een theoloog van naam? Als ze postuum je verzameld werk uitgeven! Dat overkomt bijv. een dr. A.A. van Ruler van wiens Verzameld Werk onlangs het eerste deel verscheen. Dat overkomt ook dr. K.H. Miskotte van wiens Verzameld Werk onlangs deel 13 verscheen. Het is een dik boek dat bijna duizend bladzijden telt. Opgenomen zijn daarin al zijn reeds eerder in druk verschenen preken. Kornelis Heiko Miskotte (1894-1976) was van 1921-1945 predikant in de Nederlandse Hervormde Kerk, achtereenvolgens te Kortgene, Meppel, Haarlem en Amsterdam. Van 1945-1959 was hij kerkelijk hoogleraar te Leiden, waar hij onderwijs gaf in dogmatiek, ethiek, kerkrecht en zendingswetenschap. Na zijn emeritaat woonde hij in Voorst.

Profetenmantel

Als we vragen naar de betekenis van Miskotte springen een aantal zaken in het oog. Hij had de politieke ligging van de doorbraak: christenen voor het socialisme. Hij was een leerling van Karl Barth, de hoogleraar in Bazel, die een zwaar stempel drukte op de theologie van de twintigste eeuw. Met zijn dissertatie over het wezen van de Joodse religie stond Miskotte aan het begin van een beweging die toenadering zocht tussen kerk en Israël. Met de publicatie van zijn "Edda en Thora" (een vergelijking van de Germaanse en Israëlitische godsdienst; 1939) nam hij afstand van het Nationaal Socialisme. Hij heeft ons het Oude Testament opnieuw leren lezen en ons over God leren spreken als de "NAAM" die Zichzelf openbaart en de goden tot zwijgen brengt. Miskottes betekenis is zo groot dat Rinse Reeling Brouwer zich hardop afvraagt wie de profetenmantel zou kunnen of durven opnemen die van zijn schouders gegleden is (hoofdlezing op 18 april jl. tijdens het symposium te Kampen t.g.v. de presentatie van het Verzameld Werk Deel 13).

De moed om te zijn

Bij inzien en lezing van de bundel (u begrijpt dat ik nog niet alle preken gelezen heb) viel mijn oog op een preek uit de jaren zestig met het opschrift 'De moed om te zijn' (p. 796vv). Zonder Paul Tillich te noemen (de grote antipode van Karl Barth in de twintigste eeuw) refereert Miskotte hiermee aan diens wereldberoemde boek *The Courage to Be* uit 1952 dat in 1955 door ds. Burger in het Nederlands werd vertaald. Miskottes preek is uit de Paastijd. De datum wordt niet genoemd. Gelezen is Hosea 6:1-3, Psalm 69:2-4 en 14-18 en II Kor. 1:3-11. De tekstlezing is uit Filippienzen 3 "...opdat ik Hem kenne, en de kracht zijner opstanding en de gemeenschap zijns lijdens." (vers 10).

Méer dan in menige andere preek wordt hier het klimaat voelbaar waarin Miskotte dacht. Het kan worden geïllustreerd aan de woorden religie, diepte, moed om te zijn. In het woord religie komt alles mee wat Karl Barth ten beste gaf aan het begin van de twintigste eeuw in zijn commentaar op de Romeinenbrief. 'Religion' is uiterst negatief. Het is de mens die zichzelf rechtvaardigt, die zijn God 'ontwerpt' op een manier, die hem wel van pas komt. Het is de God van de denkers en filosofen, niet de levende God van de bijbel, niet de NAAM die zich openbaart. Daarmee rekende Karl Barth af met de theologie van de negentiende eeuw en maakte een nieuwe inzet bij de neo-orthodoxie. Geheel in navolging van zijn 'leermeester' Barth spreekt ook Miskotte op die manier over religie en terugval in de religiositeit. Religie is twijfelachtig. Paulus houdt het voor 'drek'. Het staat tegenover het ware geloof.

Miskotte houdt Paul Tillich (Duits-Amerikaans theoloog 1886-1965) voor zo'n twijfelachtig religieus denker, ook al noemt hij hem in de preek nergens bij name. Dat blijkt o.a. uit het feit, dat hij zich keer op keer afzet tegen het woord diepte: moderne mensen moeten zo nodig in de diepte gaan. Ze praten over de diepte van de ziel etc. Dat is echter precies de manier waarop Tillich spreekt over het grote geheim dat achter en in onze werkelijkheid schuilgaat: God is in de diepte van het 'zijn' (Hij is overigens ook de Grond van het zijn!). God openbaart zich in 'the depth of reason'. Als Tillich zoekt naar een antwoord op de angst voor dood, schuld en zinloosheid komt hij aan het eind van zijn boek tot die prachtige zin: Geloof is de moed om te aanvaarden, dat men (door God) aanvaard is. Dat noemt hij de moed om te zijn in een poging om het woord geloof eigentijds te vertalen. Miskotte werpt dat echter verre van zich. Hij eist (evenals in Als

de goden zwijgen, Verz. Werk Deel 8, p. 76vv., waar hij Tillich hypermodern noemt) de uitdrukking moed om te zijn op voor het ware geloof: Het is de kracht van Christus' opstanding, die ons moed geeft om te zijn. Het droevige is dat Tillich dat waarschijnlijk helemaal met hem eens zou zijn geweest. Hij zegt het alleen wat anders en heeft een andere benadering (methode).

Twijfelachtige religie?

Het is de vraag of Miskotte recht gedaan heeft aan Paul Tillich. In ieder geval heeft hij samen met Barth in Nederland een theologisch klimaat geschapen, waarin Tillich geen enkele kans maakte... Om aan Tillich recht te doen, moet overwogen worden wat zijn Anliegen is geweest. Waar was het hem uiteindelijk om begonnen? Hij wilde een écht gesprek met de wetenschap en de cultuur van zijn dagen. Daarvoor ontwikkelde hij een methode, die hij de correlatiemethode noemt. Deze methode heeft een vraag- en een antwoordpoot. De filosofie en alle andere (mens)wetenschappen hebben bij Tillich tot taak om het menselijk bestaan als vraag te formuleren. De bijbel en de christelijke traditie zullen daar vervolgens het antwoord op geven. Het kan zijn, dat vraag en antwoord elkaar vervolgens wederzijds beïnvloeden. Als het in dit proces om échte vragen en om échte antwoorden gaat, dan kan het niet anders of er moet een correlatie zijn tussen filosofie en theologie, tussen geloof en wetenschap. Filosofie en theologie zijn broertje en zusje van elkaar. De theologie hééft en heeft niet; de filosofie heeft niet en hééft. Zo twijfelachtig is deze methode niet! Tillich laat op een paar bijkomstigheden na geen enkele christelijke waarheid vallen. Hij formuleerde het alleen niet in de 'tale Kanaäns' maar in een eigentijdse voor mensen van de twintigste eeuw verstaanbare taal. Tegelijkertijd is hij in staat geweest om met zijn tijdgenoten wetenschappelijk en cultureel in gesprek te zijn. Miskotte heeft onvoorstelbaar veel gelezen, maar je krijgt bij hem steeds het gevoel dat hij zijn tijdgenoten betrappen wil op een stuk 'Religion'... Tillich nam zijn tijdgenoten serieus op een andere manier. Zij voelden zich ook serieus genomen en discussieerden graag met hem. Nog steeds is zijn correlatiemethode een geweldig middel om geloof en wetenschap mét elkaar ter sprake te brengen. Een prachtig voorbeeld kreeg ik onlangs aangereikt door een gemeentelid: het boek van Arthur Peacocke (biochemicus en priester), Hoe verlangt de wetenschap naar God (uitgeverij Ten Have 2003).

Stationair draaien?

Rinse Reeling Brouwer zegt in bovengenoemde lezing: "Nu kan een preek, die uitsluitend uit ... 'kerugmatisch evangelie' (laten we maar zeggen 'bijbelse verkondiging' ASLW) bestaat, snel stationair worden, alleen nog maar op haar plaats stil staan te draaien." De verkondiging - aldus de referent - moet daarom altijd in de spanning staan "tussen bevinding en bijbels abc." Wat bedoelt hij met deze theologische geheimtaal? Het is maar wat je bedoelt met bevinding en bijbels abc! Het bijbels abc is niet zo moeilijk. Dat is een boekje van Miskotte, een soort leeswijzer bij de bijbel. Maar 'bevinding'? Van Dale geeft bij dit (verouderd) woord: 1. waarneming na onderzoek; en 2. gewaarwording in het gemoed van gemeenschap met God. Betekenis 2 ligt - denk ik - in het verlengde van wat we in de kerk 'bevindelijkheid' noemen. Reeling Brouwer verklaart zich nader over bevinding en bijbels abc. Hij noemt het een ontmoeting van situatie en tekst. Als hij in de 'situatie' de hedendaags aan ons gestelde vragen van wetenschap en cultuur meeneemt (waarneming na onderzoek) kan ik het met hem eens zijn. Is die spanning tussen vraag en antwoord er niet en blijft het bij een Barthiaans en Miskotteaans stationair draaien, dan zetten kerk en theologie zichzelf buitenspel in de 21ste eeuw. De preken van Miskotte zijn uitgegeven bij Kok Kampen 2008, ISBN 978 90 435 0688 5.

dr Aad S.L. Woudenberg